

AKADEMİK BAKIŞ

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi
ISSN:1694 – 528X Sayı: 9 Mayıs – 2006

İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi – Türk Dünyası Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü Celalabat – KIRGIZİSTAN

KIRGIZİSTAN’DA ÖZELLEŞTİRME UYGULAMALARI VE ETKİLERİ*

Yrd.Doç.Dr.Özhan ÇETİNKAYA / Uludağ Üniversitesi Maliye Bölümü Öğretim Üyesi
Kurmanbek JOLDOSHEV / Uludağ Üniversitesi Maliye Yüksek Lisans Mezunlu

ÖZET

Bu makalede 1990 sonrasında serbest piyasa ekonomisine geçen Kırgızistan’daki özelleştirme uygulamaları incelenmiştir.

Bilindiği üzere Kırgızistan 1991 yılında SSCB den ayrılmıştır. Ancak ayrılış ekonomik anlamda sancılı olmuştur. Halk her şeyi devletten alırken pazardan almaya başlamıştır. Serbest piyasa ekonomisinin içeriğini oluşturan bu anlayış devlet varlıklarının halka transferi ile işler hale gelmiştir.

Kırgızistan özelleştirme konusunda hızlı davranmıştır. Özelleştirme kapsamına alınan kuruluşların % 75’i kısa sürede özelleştirilmiştir. Fakat bu oran serbest piyasa ekonomisinde yeterli olduğunu göstermemektedir.

Anahtar Kelimeler: Özelleştirme, Kırgızistan’da Özelleştirme, Özelleştirmenin Etkileri

APPLICATIONS AND EFFECTS OF PRIVATIZATION IN KIRGHIZIA

ABSTRACT

In this study, privatization applications and their effects in Kirghizia Which passed the liberal market economy after 1990 have been examined.

As known, Kirghizia was separated from SSCB in1991. However, separation had became painfully in view of economy. People began to buy everything from market rather than state. This understanding that forms the content of market economy became to operate with transfer of assets of state to people.

Kirghizia took steps quickly about privatization . Kirghizia sold 75% of assets in privatization. But, this rate has never seem to be adequate as to liberal market economy.

Key words: Privatization, Privatization in Kirghizia, Effects of Privatization

* Bu çalışma, Y.Doç.Dr.Özhan Çetinkaya’nın danışmanlığında Kurmanbek JOLDOSHEV tarafından 2005 yılında Uludağ Üniversitesi Maliye Bilim Dalında sunulan Yüksek Lisans tezinden hazırlanmıştır

Kırgızistan da özelleştirme, bu ülkenin SSCB'den ayrılması ve serbest piyasa ekonomisi modelini tercih etmesiyle başlamıştır. Özelleştirme çalışmaları 1990 sonrasında Devlet Mülkleri İle İlgili Kanun, Devlet Konutlarının Özelleştirilmesi İle İlgili Kanun, Özelleştirme Fonu İle İlgili Kanun ve Devlet Mülklerinin Özelleştirilmesi İle İlgili Kanunların çıkarılması ile hız kazanmıştır. Çıkarılan kanunların içeriği incelendiğinde daha çok Kırgızistan'daki devlet arazi ve konutları ile ilgili olduğu görülmektedir (Zakonı Kırgızskoy Respubliki:2004).

A. SSCB Dağılması ve Sonrasında Özelleştirme

Özelleştirme, eski SSCB ülkelerinde (Özbekistan, Türkmenistan ve Tacikistan dışında) , mülkiyet yapısında kökten değişikliklere neden olmakla beraber sosyo-ekonomik yapıyı da tamamen değiştirmiştir.

80'li yılların sonu ve 90'lı yılların başlangıcında dünyada büyük değişiklikler yaşanmıştır. Sağlam ve devrilmez olarak görülen sosyalist sistemin dağılması bu dönemde başlamıştır. Onlarca yıl süren soğuk savaş perdesi de bu yıllarda kapanmıştır. Soğuk savaşın bitmesi ile iki ekonomik ve politik kutup olan totaliter komünist ve demokrat batının savaşı da sona ermiştir. Kapitalizm ve sosyalizm, demokrasi ve totaliter sistemin arasındaki rekabet, batı demokrasisi ve kapitalizmin zaferi ile sonuçlanmıştır.

80'li yılların sonunda, sosyal sistemin açıkça dağılması ve planlı ekonominin işlemez duruma gelmesi, bir başka deyişle iflas etmesi, akıllara ekonomik ve politik reformların yapılması gerektiğini getirmiştir. Reformların başlamasıyla beraber iktisatçılar ve politikacıların ortak olarak birleştiği nokta, ekonominin işler hale gelmesinin tek yolunun hükümetin ekonomideki yerini azaltmak, devlet mülklerinin özel kesime devretmek, diğer bir deyişle özelleştirme olmuştur. Özelleştirme hakkında uzun tartışmalar yapılmış, çeşitli yöntemler ortaya atılmıştır. Büyük kitlesel bilgiler eşliğinde sonradan ortaya halkı ikna etmek için, mülkiyetlerin özelleştirilmesi gerektiğini savunan propagandalar yapılmaya başlanmıştır. Sosyo-politik ve ekonomik yenilenme sürecinde özelleştirme “*anahtar kelime*” haline gelmiştir (Kerimovna :2002:12)

AKADEMİK BAKIŞ

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi
ISSN:1694 – 528X Sayı: 9 Mayıs – 2006

İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi – Türk Dünyası Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü Celalabat – KIRGIZİSTAN

- *Toplum Değişmesi sürecinde Özelleştirmenin Rolü:*

1985 yılında yönetime M.S.Gorbaçov'un geçmesi ile Sovyet toplumunun kökten değişim süreci başlamıştır. Glasnost politikası Sovyet toplumunun birçok negatif tarafını ortaya çıkarmış, 1980'li yılların sonuna doğru sosyal sistemin çöküşü ve serbest piyasa ekonomisi ile rekabet edemeyecek düzeyde olduğu kanıtlanmıştır.

Komutaya bağlı ekonominin yeniden düzenlenmesi çabaları çok kez tekrarlanmış, ancak başarıya ulaşamamıştır. Her şeyin kökten reforma tabi tutulması gerekiyordu. Reformların başında devlet mülklerinin özelleştirmek geliyordu.

- *90'lı yılların başında SSCB ülkelerinin ekonomik durumu ve Özelleştirmeyi gerektiren haller;*

Eski SSCB alanı içinde bulunan ülkelerin durumlarını aşağıdaki şekilde listelemek mümkündür(1990-1991).

- Dağıtım normları (fişler ve kartlar şeklinde idi), günlük gereksinim duyulan malların dağıtılması, mağazaların boş kalması.
- Pazarda fahiş fiyatlar, günlük ihtiyaç duyulan malların pazarda spekülatif fiyattan satılması.
- Kabul edilmiş enflasyon oranı ve rublenin devalüasyonu.
- Birçok bölgede çalışanların ve işçilerin ayaklanması.
- Orta ve büyük ölçekli işletmelerin üretimlerini nedensiz ve bazen tamamen durdurmaları.
- Toplumun her katmanında sosyal tatminsizliklerde artış.
- Ekonomik bunalımdan kaynaklanan etnik iç savaşın baş göstermesi. (1990 yılında Oş ilinde Özbek ve Kırgızların arasında etnik çatışmalar baş göstermiştir.)
- Hükümetin halk üzerindeki kontrolü kaybetmesidir. (Osmonalieva: 2002:14)

Bilindiği üzere, planlı ekonomi çok ağır koşullar altında işlemekteydi. Günlük konuşmalarda bazı kelimelere sıkça rastlanılmaktaydı. Bunlar “açlık”, “kazalar”, “grup

AKADEMİK BAKIŞ

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi
ISSN:1694 – 528X Sayı: 9 Mayıs – 2006

İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi – Türk Dünyası Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü Celalabat – KIRGIZİSTAN

çatışmaları”, “trajedi”, “ölüm” v.b. Glasnost politikası bireysel düşünce özgürlüğüne serbestlik tanımış ve bu ekonomik bunalımdan kurtulmanın yolları tartışılmaya başlanmıştır.

Tedavi çeşitleri olarak birçok çözüm ortaya atılmış, fakat her çözüm kendi içinde özelleştirme politikasını da barındırmış, yani hükümetin kontrolünü kaldırmak ve kontrolü özel sektöre devretmek yada kolektif gruplara devretmek gibi sonuçta yol özelleştirmeye çıkmıştır.

Sosyal toplumun mülkiyet düşüncesinde, mülkiyetler herkese aitti, ancak gerçekte kimseye ait değildi. Planlı yönetimin etkisizliği bunun başlıca nedeni olarak gösteriliyordu.

Üretim sektörleri kendi üretim hakları ile ilgileniyorlardı, onları üretilen malın ve emeğin miktarı ilgilendirmiyordu. Devlet tarafından ürünlerin fiyatı belirleniyor, maaşlar da sabit rakamlar üzerinden veriliyordu. İşçiler daha çok ve daha iyi çalışma arzusunda değildiler. Devlet tarafından daha iyi bir gelecek için çalışma öğütleri verilse de, buna pek kimse aldırılmıyordu. SSCB’de emeğin özgürlüğü yoktu, emek zorla ortaya çıkıyor ve düşük bir düzeyde üretim yapılıyor aynı zamanda etkisizlik oluşuyordu.

Özelleştirme teorisi başta mülkiyetin demokratikleştirilmesi şeklinde algılanmıştır. Pazar ekonomisinin şekillendirilmesinde özelleştirme gerekli ve en önemli eleman kabul ediliyordu. Pazar ekonomisinde tamamen piyasa mekanizmasına ait elemanlar çalışmalı ve bunlara ekonomik özgürlük tanınmalıydı.

Kırgızistan’da yapılan özelleştirmenin en önemli maksadı geniş mülkiyet sahipleri sınıfı yaratmak idi. Ve bu sınıf sayesinde ülke ekonomisi kalkınacaktı. Kendi mülküne sahip olan toplum, üretimleri ile yakından ilgilenecek, emeğin sonucuna dikkat edecek ve onun artırılmasına ve etkinliğe özen gösterecekti. Çünkü bu işletme ona ait olacak, zararı da karı da ona doğrudan etki edecekti.

Özelleştirme ile yapılması gereken diğer reformlar ise; fiyatların serbestleştirilmesi, pazar sermayesinin yaratılması ve değerli kağıtların piyasaya sürülmesi ve ulusal paranın basılması olarak sıralanıyordu. Özelleştirme düşüncesine göre devletin mali, sanayi, tarımsal ve ticari alanlardan çekilmesini sağlamak ve sonunda sadece sipariş veren “alıcı” durumundaki devlet haline getirmek idi. Eğer bazı kurumlar piyasa şartlarına dayanamayıp

AKADEMİK BAKIŞ

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi
ISSN:1694 – 528X Sayı: 9 Mayıs – 2006

İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi – Türk Dünyası Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü Celalabat – KIRGIZİSTAN

iflas eşiğine gelirse, devlet bu sorunu ya yardım ederek yada bu kuruluşların yürütülmesine son vererek çözmesi söz konusu olacaktır. Ancak önemli olan piyasadan zarar görmüş olan bu kurumları kendi bünyesine dahil etmemesidir.

Özelleştirme sadece ekonomik reform olarak görülmemelidir. Ekonomik değerlerin değişmesi sonucu politik değerlerin değişmesi de olacaktır. Ekonomik reformların ardından yapılması gereken politik değerlerin belirlenmesi ve gözden geçirilmesidir.

Sonuçta, ekonomik ve politik değerlerin değişimi açıklanacaktır. Bilindiği gibi, bu süreç kolay ve ağrısız olmayacaktı. Birçok iktisatçılar görüş bildirmişler ve özelleştirmenin en optimal yoldan gerçekleştirilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Başka ülkelerin tecrübelerinden yararlanmak için batı ülkelerinde yapılan özelleştirme hareketleri incelenmiştir.

Özelleştirmenin normal satılır-alınır biçime gelmesi için, değerli kağıtlar piyasasının geliştirilmesi, kuruluşlara değer biçilmesi, az çok belirlenmiş fiyatların olması gerekiyordu. Fakat 1990'ların başında bunun için daha çok yol vardı. Toplumun elinde devlet mülklerini satın alacak kadar tasarrufu bulunmamaktaydı, tabi fiyatlar orta değerliydi ve sembolikti. Piyasa ekonomisine geçişte hisseleri satın alacak sayıda vatandaşın bulunması imkansızdı ve zaten satın almaları şüpheliydi.

Orta ve büyük ölçekli kurumların özelleştirilmesi üç seçeneqli olarak düşünülüyordu. Küçük ölçekli kurumların doğrudan satışı söz konusuydu. Bu seçenekler: (Osmonalieva: 2002:16)

- 1- Büyük ölçekli kurumların büyük bir bölümünün devlete bırakılması, geri kalan kısımların hisselerine ayrılması, banka, holdingler, fonlara dağıtılması ve yönetimin özel kesime devri söz konusuydu. Sonradan aşamalı olarak da kuruluşunun tamamının satışı planlanıyordu.
- 2- Kolektiflere ve çalışanlara kurumu kiraya vermek ve sonucunda da satışını gerçekleştirmek.
- 3- Kurumun hisselerini vatandaşlara bedava olarak dağıtmak.

AKADEMİK BAKIŞ

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi
ISSN:1694 – 528X Sayı: 9 Mayıs – 2006

İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi – Türk Dünyası Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü Celalabat – KIRGIZİSTAN

Gelişmiş ülkelerin hepsinde görülür ki, bazı kuruluşlar hükümetten bağımsızdırlar, ancak mülkiyet olarak devlete bağlıdırlar. Dünyadaki tecrübeler gösteriyor ki, devlet kurumları özel kooperatiflere göre daha az etkilidirler. Ancak, araştırmalara göre, etkinsizliğin nedeni onun mülkiyet sahibinin devlet olması değildir. Bunun sebebi, rekabete karşı devlet tarafından korunmasıdır, yönetsel yasaklar veya doğrudan mali desteklerdir. Bu tür kuruluşlar tam rekabet şartlarında çalıştıklarında bir kısmı iflas etmekle beraber bir kısmı ise yeterli düzeyde rekabet edebilmekte ve başarılı olmaktadır.

Sunulan üç seçenektan son seçenek daha çok tartışılmıştır. Hisselerin vatandaşlara bedelsiz olarak dağıtılması yolu “liberal-demokratik” olarak isimlendirilmiştir.

Bu son seçeneğin diğerlerine göre birçok avantajı bulunmakla beraber sonucu belirsiz kalmıştır. Bu avantajlar:

- Reformlara olumlu yaklaşılacaktır: sadece zenginler değil, sıradan bir vatandaş da kendi pey ve şansına sahip olacaktır.
- Hisse sahipleri geniş tabana yayılacaktır, toplum yapısı sağlamlaşacak ve “yeni nesil” ortaya çıkacaktır.
- Gerekli yönetim kadrosu ortaya çıkacaktır.
- Toplumun hisse yönetiminde söz hakkı olacak, kendi kriterlerini dile getirebilecek, yatırımlara doğrudan katkı sağlayabilecek, bireylerin ekonomiye doğrudan katkısı olacaktır.
- Fiyatlardan zarar gören kesim azalır ve işsizlik oranında düşüş gözlemlenecektir. (Osmonalieva: 2002:18)

Ancak bu son seçeneğin eksiklikleri bulunmaktadır. Bedelsiz olarak hisse dağıtımını rekabeti azaltacaktır. Diğer ülkelere bakıldığında, örneğin Rusya, Kazakistan, Ukrayna ve Beyaz Rusya’da büyük yanlışlıklara yol açmıştır.

B. Kırgızistan’daki Bölgelerin Özellikleri

Yukarıda da bahsedildiği gibi, Kırgızistan’da özelleştirme diğer SSCB ülkeleri Rusya, Kazakistan, Ukrayna ve Beyaz Rusya’da olduğu gibi uygulanmıştır. Ancak Kırgızistan’daki

AKADEMİK BAKIŞ

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi
ISSN:1694 – 528X Sayı: 9 Mayıs – 2006

İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi – Türk Dünyası Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü Celalabat – KIRGIZİSTAN

özelleştirmeyi anlatırken Kırgızistan'ın genel spesifik özelliklerden bahsetmek gerekir. Bunlar;

1. Sovyet döneminde Kırgızistan, merkezden yardım alan ve sübvansiyonlarla desteklenen bir ülke idi. SSCB dağılmasından sonra yardımlar kesildi, kuruluşlar çalışmasını durdurdu, ekonomi tamamen çöküşe geçmiştir. Rusya, Ukrayna, Beyaz Rusya ve Kazakistan'dan ziyade Kırgızistan'da büyük ölçekli kuruluşlar bulunmamaktaydı; petrol ve gaz gibi büyük gelirler getiren kurumlar yoktu. Büyük ölçekli olan Makine Fabrikası ve Araba Fabrikası temel olarak Rusya'ya aitti ve SSCB dağılımından sonra da üretimi durdu, bundan dolayı da yatırımcının ilgisini çekmemiştir.
2. 1990'ların başında Kırgızistan'da ekonomik durum diğer ülkelere nazaran kötü vaziyette idi, ki tek başına ayakta kalacak güçte değildi.
3. Özelleştirmenin dürüst biçimde yapılmasına gölge düşüren yönetim için verilen grup ve klan savaşları SSCB'nin dağılmasından sonra ortaya çıktı.
4. Rusça konuşan kesimin ülkeyi terk etmesinden dolayı ülkede kalanlar için özelleştirme “sakin” bir şekilde halledilmiştir.
5. Kırgızistan kırsal kesimde kalan halkı barındıran ve özelleştirme gelişmelerinden haberi olmayan yada bilgi akışından mahrum vatandaşları barındırıyordu. Bundan dolayı bazı gruplar özelleştirme olayını kendi lehlerine kullanmışlar ve kapalı kapılar ardından süreci yürütmüşlerdir.
6. 1990'lı yılların başında ise, bazı kesimlerde öyle bir şekilde fakirleşme gerçekleşmiştir ki, geriye tasarruf diye bir şeyi olmayan halk bırakılmıştır.

Kırgızistan'ı diğer ülkelerden ayıran başlıca özellik dağlı bir coğrafyaya sahip olması, nüfusun etnik karışımının olması ve iklim farklılıkları gibi belirleyici unsurlardır (Respublika Kırgızistan:2001:48-50). Bunlar demografik ve kültürel yapıya yansımaktadır. Kendi içindeki bölgeler arasında bile farklılıklar bulunan Kırgızistan'ı, daha iyi anlamak için bölgeleri de incelemek gerekir. Coğrafi yapısı ve ülkeyi ortadan ikiye bölen Tyan-Shan dağları sebebiyle

AKADEMİK BAKIŞ

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi
ISSN:1694 – 528X Sayı: 9 Mayıs – 2006

İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi – Türk Dünyası Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü Celalabat – KIRGIZİSTAN

ülke içindeki bölgelerde iletişim kurmak zor olmaktadır. Otoyollar ise kışın dağlara kar yağması nedeninden dolayı yaz mevsiminde daha sık yolcu taşımaktadır. Bölgesel karakterlere kısaca bakılacak olursa; Çüy, Isık-Göl, Narın, Talas, Celal-Abad ve Oş illerini incelemek mümkündür. Bölgeler arasındaki farklılıklar açıkça gözlemlenmektedir (Respublika Kırgızstan:2001:17). Bunun dışında 1990 yılında beri süregelen Rusların, daha doğrusu Rusça konuşan kesimin ülkeden ayrılmaları günümüzde de sürmektedir. Ki, ülkeyi terk etmek isteyenleri ise, ülkenin içinde bulunduğu durum ve yürütülen politikalar da durduramamaktadır.

1994 yılında Slovo Kırgızstana gazetesinde yayımlanan Prof. K.İsaev'in çalışmaları gösteriyor ki, ülkedeki etnik gruplar özelleştirme uygulamalarına farklı ölçülerde yaklaşmaktadırlar. Örneğin, ülkede yaşayan Alman ve Rus kesim, Kazak, Kırgız ve Özbek kesime oranla özelleştirme hareketlerine daha çok karşı çıkmaktadırlar. Alman azınlık gerekçe olarak özelleştirme hareketlerinin “açıkça” ve “adil” bir biçimde yürütülmediğini ifade etmektedir. Almanlar ellerindeki özelleştirme kuponlarını da kullanmak niyetinde değildirler, çünkü zaten Almanya'ya göç etmeye hazırlanıyorlar. (Isaev :Haziran-1994)

Aynı grubun gençlerine yönelik olarak yapılan araştırmada ise, gençlerin yürütülen politikalar hakkında bilgilendirilmediği ortaya çıkmaktadır. Yaşları 16-30 arası olan ülkenin çeşitli bölgelerinden seçilen yaklaşık 2.000 gence yöneltilen, “Özelleştirme hakkında ne biliyorsunuz?” sorusuna, %44 gibi büyük bir oran “Hiçbirşey” olarak cevap vermişlerdir. Görünüşe göre gençlerin yarısı bilgilendirilme konusunda devre dışı bırakılmış yada bilgi ulaştırılmamıştır.(Isaev :Nisan-1994)

Egemenlik koltuğuna oturmuş ve kendi sınırları içerisinde kapalı kalan elit tabaka ise halktan destek alamamakla beraber varlığını sürdürmektedir. Bu gruplar - klanlar demek daha doğru olur – politik reformlar süresince halkın isyanını birbirlerine karşı “sosyal patlama” yaratmak tehdidi ile korkutmuşlardır. (Osmonalieva: 2002:123) Ancak günümüzde halk patlamaya hazır hale gelmiş, ekme parası bulmak için sokaklara dökülmüştür. Birçok meslek sahibi daha iyi bir gelir arayışı içinde mesleğini değiştirmek zorunda kalmış, yurtdışına gitmeye zorlanmışlardır. Fakirlik doğal olarak ülkedeki suç oranlarının artmasına sebebiyet vermiş, alkol ve uyuşturucu bağımlılarının artması ise, sosyal sorunları bir kez daha gün

yüzüne çıkarmaktadır. Bunları önlemek maksadı ile birçok merkezde sosyal gelişim merkezleri kurulmuş ancak, kişisel hizmetler çerçevesinde sınırlı kalmışlardır.

C. Kırgızistan'da Özelleştirme Uygulamaları

Sovyetler Birliği döneminde Kırgızistan sosyal ve ekonomik alanda en önemli gelişmelere sahne olmuştur. Ülkede eğitim, sağlık, bilim ve sanat alanında önemli gelişmeler yaşanmıştır. Hayat standardı yükselmiş, ancak diğer eski SSCB ülkelerine nazaran ortalamanın altında olduğu görülmüştür.

Kırgızistan 1991 öncesi gelişen bu ekonomik yapısıyla SSCB'yi oluşturan cumhuriyetlerden birisi olmasına rağmen, birliğin ekonomisinde faktör verimliliği ve etkinlik giderek düşmekteydi. Toplam faktör verimliliği 1961-65 döneminde 0.3, 1966-70 döneminde 0.8 olmuş, 1976-80 döneminde -1.3, 1981-85 döneminde -1.1, 1987 de ise -1.9 a düşmüştür. (Deliktaş:2002:335). Bu kötü gidişatın sonucu olarak gerek maddi gerekse beşeri anlamda büyük bir maliyetle kurulan SSCB yirminci yüzyılın sonunda yıkılmış, yerine ise kapitalist sistem yerleşmeye başlamıştır.

SSCB'nin yıkılmasıyla bağımsızlığa kavuşan Kırgızistan, doğal kaynakları zengin bir ülkedir. Ülkede birçok etnik gruplar yaşamakla beraber, bağımsızlık sonrasında dış göç vermeye başlamıştır.

1991 yılında Kırgız Cumhuriyeti yönetimi, makroekonomik ve yapısal değişimin gerçekleştirilmesine yönelik geniş çaplı program başlatmıştır. Genel olarak liberal ekonomiye geçişte amaçlanan, mülkiyet yapısındaki köklü reformlara gidilmesi olmuştur. Özelleştirme ile serbest piyasa ekonomisinin rekabet ortamını yaratma ve geliştirme hedefinin yanı sıra dünya ekonomisine entegre olacak bir sosyal-toplumsal ortamın oluşturulması da amaçlanmıştır. Özelleştirme süreci Kırgızistan'da 1991 yılında yaşanan ekonomik etkinsizlik sorununa bağlı olarak ve şu nedenlerden dolayı başlamıştır. Bunlar; (Joldoshev :2001:7)

- SSCB'nin dağılışı
- Sosyal ve Politik dengesizlik
- Üretim faktörlerinin durması ve katı makroekonomik zorlanmalar
- Para-banka sisteminde bozukluk

AKADEMİK BAKIŞ

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi
ISSN:1694 – 528X Sayı: 9 Mayıs – 2006

İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi – Türk Dünyası Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü Celalabat – KIRGIZİSTAN

- Üretim ve tarımsal ağların bozulması

Bunların sonucunda Kırgızistan'da geniş çaplı özelleştirme hareketinin başlatılması, kamu mülklerinin özele devredilmesi kararı alınmıştır.

Özelleştirmenin ana amaçları – bütçeye gelir sağlamak, yeni teknoloji getirilmesi, kurumlara işlerlik kazandırmak, ekonomiye uluslar arası boyut kazandırmak, sermaye piyasasının gelişimi olarak belirlenmiştir.

Özelleştirme uygulamalarını şu şekilde zaman dilimlerine ayırmak mümkündür:

1. Özelleştirmede I. Etap (1991-1993)

Bu dönemde gerek hukuki altyapının belirsizliği gerekse özelleştirmeyi yapacak ve sürdürebilecek yetenekli veya deneyimli bir kadronun olmadığı bir dönemdir. Bu etapta ticari yapılar, gıda sektörü ve altyapı hizmetleri özelleştirilmiştir. Sonuç olarak, ticaret ve hizmet sektörü piyasası oluşturulmuş, rekabet ortamı ve mal dolaşımı sağlanmıştır. 1992 yılında, özelleştirmenin birinci programı kabul edildiği zaman, fonların tutarı 95,4 milyon Som idi. İki sene süresince asıl fonların yüzde 33'ü özel mülkiyete verilmiştir. Bunlardan çoğu talep seviyesi yüksek olan sektörlerden, yani ticaret ve toplumsal gıda sektörlerinden oluşmuştur. Bunlar gibi olan büyük dallar, sanayi, tarım sektörü, taşımacılık, iletişim, diğer kısmı oluşturmuşlardır. Bu aşamada kullanılan özelleştirme metotları ise ihale usulü (genel olarak kapalı türdeki anonim şirketler), özel sektörlerle doğrudan satış, kolektif çalışanlara satış. Leasing yöntemi, teklif ve açık artırma, zaman alıcı uygulamalar, sadece özel durumlarda ve küçük işletmeler için kullanılmıştır. Büyük ölçüde yürütülen özelleştirme çalışmaları bir açıdan reform uygulamalarının en önemlisi olarak sayılmış, katılımın yeterli ölçüde olması için bu doğrultuda Özel Ödeme Aracı (СПС-Специальное Платежное Средство) devreye sokulmuştur. ÖÖA(özel ödeme aracı) toplam tutarı 41 milyon Som'a eşdeğerdi. Bunlar işletme hisseleri satın alabilmeleri için çıkarılmıştır. (AKI Press Journal :1998:11)

Birinci etapta özelleştirilen işletmeler genellikle küçük sanayi işletmeleri, ticaret (alışveriş merkezleri, pazarlar) ve hizmet işletmelerinden oluşmaktadır. Bu dönem itibariyle kamu işletmelerinin %54.65'nin özelleştirildiği görülmektedir. Sektörler açısından, sanayi sektöründe işletmelerin %61.80'i, tarım sektöründe %38.95'i ve hizmetler sektörü toplamında ise %71.58'i özelleştirilmiştir.

2. Özelleştirmede II. Etap (1994-1995)

Bu etapta orta ve büyük ölçekli sanayi kuruluşları, taşımacılık ve inşaat sektörü özelleştirilmiştir. Özelleştirmenin ana hedeflerinden birisi olan çok taraflı ve rekabetçi bir ekonomik yapının oluşturulmasına çalışılmıştır. Sonuçta, ürünlerin ihracı için yeni kapılar açılmış, yeni bölgesel bağlantılar kurulmuş, yatırımlar çekilmeye başlamıştır. 1994-96 yıllarına arasına denk gelen özelleştirme sürecinin bu bölümü, geniş halk kitlesinin katılması ile karakterize edilir. Kuponlar, ÖÖA kullanımı gibi özelleştirme sürecinde hisselerin dağıtımı için kullanılmıştır. Ancak bu süreçte yönetim bürokratik engeller konusunda pek önlem almamış ve ortalıkta doğru dürüst bir sistem oturtulmamıştır. İlk olarak, bu büyüklükteki kuponlarla pay ayırma işlemi, fon işletmesi gibi değerli kağıtlar piyasasına ihtiyaç duyuyordu, ki daha sonradan da bu gerçekleşmiştir. Bu dönemde kooperatifleşme başlamıştır. Bu uygulamada kooperatif ana fikir olarak devlet mülkiyetinde kalacak, kurum yönetimden farklı olarak çalışacaktır. Günlük ihtiyaç sektörü ve talebi yüksek olan bölgeler kendi formalitesi ile ayrılmaktaydı. Hızlı bir tempo ile bazı alanlar başlangıçta olduğu gibi özelleştirildi: ev eşyaları servisi, ticaret ve toplumsal gıda, talep edilen hizmetler sektörü. Bu dönemde, rant getirisi olmayan işletmelerin yeniden gözden geçirilmesi planlanmıştır. Örneğin – ünlü bir program olan PESAC-, büyük umutlar beklenen bu programdan yarı tatmin sağlanabilmiştir. AKI uzmanlarına göre, ikinci etabın yoğun olmasına ve yeni özelleştirme gelişim süreci kabul edilmesine rağmen, konulan amaçlara ne yazık ki hala ulaşamamıştır, özellikle de özel mülkiyet sahibi sınıfının şekillenmemesi bunun başında gelmemektedir. (AKI Press Journal :1998:12)

3. Özelleştirmede III. Etap (1996-1997)

Üçüncü etapta, büyük ölçekli işletmeler ele alınmıştır. Ekonomide tekelleşen stratejik yapılar ve gelişmemiş bölgelerin özelleştirilmesi konu olmuştur. Asıl amaç olan – piyasa yapısını yeniden düzenleme ve rekabet ortamı hazırlamaya – ulaşılmıştır. (Kwoka :1996:10-37) Yeniden şekillendirme altyapısı oluşturuldu ve fon piyasası geliştirildi, yeni ticari kuruluşların ortaya çıkması sağlandı. 1 temmuz 1998 verilerine göre, ev eşyaları sektörü ve ticaretinde neredeyse tamamen özelleştirilme yapıldı, ancak sanayide, inşaat, taşımacılıkta

ve diğer dallarda üçte iki gibi bir özelleştirme yapılmıştır. Bu da bazı yavaşlıkları ve reformlardaki ekonomik ilişkileri ortaya koymaktadır.

4. Özelleştirmede IV. Etap (1998-2000)

Dördüncü etapta, monopol yapıda olan, enerji, telekomünikasyon, havacılık, dağcılık, yayımcılık ve tatil bölgelerinin özelleştirilmesine girişilmiştir. DMF tarafından orta ve büyük ölçekli işletmelerin özelleştirilmesini öngören yeni program açıklanmıştır. Bu program çerçevesinde devletin sahip olduğu stratejik işletmelerin özelleştirilmesi çalışması yapılacaktır. Ancak bu plan döneminde stratejik konuma sahip olan kuruluşların özelleştirilmesi ve nasıl özelleştirileceği konusunda tam bir siyasi mutabakata da varılamamıştır. Bu işletmeler gerek istihdam gerekse ekonomideki rolleri ve elde edilecek satış gelirleri açısından önem arz etmektedirler. Bu tartışmalar devam ederken hükümet bir yandan genellikle yerel hammadde kullanımına dayalı tekstil ve dokuma işletmelerinin çalışma koşullarının ve finansal durumlarının iyileştirilmesi ve çeşitli desteklerin bu işletmelere sağlanması yönünde programlar hazırlamakta; diğer yandan en iyi işletme planına sahip uluslar arası yatırımcıları çekmeyi ve yabancıların sermaye şirketleri ile ortaklık kurmalarını hedeflemektedir. Bununla birlikte özelleştirmeye tabi işletmelerin hepsinin yabancılara satılması da mümkün gözükmemektedir. Devlet belirli bir payı elinde tutarak hayati öneme sahip olan enerji, telekomünikasyon gibi bir kısım alanlarda kontrolü elinde tutmak istemektedir.(Deliktaş:2002:342). Sonuçta, yatırımcılar teşvik edildi, devlet hisselerinin dağıtımını organize edildi. 1999 yıllarında endüstri sektöründe faaliyet gösteren 20 yakın firma vardı, bunların birkaçı ise bankacılık sektörü ile yakın ilişkili firmalardan oluşmaktaydı. (World Bank Document :1999)

5. Özelleştirme'de V. Etap (2001-2003)

Bu etapta, temel ekonomik kolların özelleştirilmesi, sanayi kuruluşlarının kontrol paketlerinin ve üretim yapılmayan yerlerin dağıtımını amaçlandı. Tatil bölgelerinin pazara açılması ve yatırımcılara olanak sağlanarak, rekabet ortamı yaratılması ve bunun sonucunda turist sayısının artırılması amaçlanmaktadır. Tatil bölgelerinin modernizasyonunun sağlanması gerekmektedir.

AKADEMİK BAKIŞ

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi
ISSN:1694 – 528X Sayı: 9 Mayıs – 2006

İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi – Türk Dünyası Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü Celalabat – KIRGIZİSTAN

Bu sektörün özelleştirilmesi sonucu, vergi dışında bütçeye sadece özelleştirme geliri girmeyecek, bu bölgeye yapılacak olan taşımacılık işleri, ürün dağıtımı ve nüfus artışından sağlanacak olan gelirler de hesaplanmaktadır.

Tatil köylerinin özelleştirilmesi sonucunda satışı koşulu ile yatırımcılara kiraya verilmesi konusu değerlendirilmektedir. Bu etapla beraber özel sektörün iyi bir hızla büyütülmesi amaçlanmaktadır.

Özelleştirme, Kırgızistan'da 1991 yılı başında, ticaretin ve hemen hemen bütün kamu yatırımlarının özelleştirilmesini kapsayan bir program ile sunulmuştur. 1992 yılı Ocak ayında yayınlanan bir kararname ile, kamu mallarının satılması için sorumluluk Özelleştirme Fonuna verilmiştir. Özelleştirme programı 200'den fazla kamu yatırımını kapsamaktadır. Bunların % 35'i kamu şirketleri, % 50'si inşaat yatırımlarıdır (bu inşaat yatırımlarının % 70'i barınma ihtiyacını gidermeye yönelik yatırımlardır). Bütün bu şirketler ile yatırım firmalarının % 25'inin, 1993 yılında özelleştirmeleri tamamlanmıştır. Tarım sektöründeki özelleştirme uygulamalarına gelince, 1990 yılı sonlarında Hükümet, devlet ve kolektif (sovhoz, kolhoz) çiftliklerin yeniden yapılandırılması ve özelleştirilmesi ile ilgili bir program başlatmıştır. Burada özellikle, çiftliklerin mülkiyeti ve yönetim yapısının yeniden düzenlenmesi konularına daha fazla önem verilmektedir. Programa paralel olarak, Kasım 1991'e kadar sadece iki çiftlik özelleştirilmiş olup, özelleştirme işleminin hızlandırılması amacıyla bir yasa çıkartılmıştır. 1992 yılı sonuna kadar, kamunun sahip olduğu şirketlerin %70'inden fazlası özelleştirilmiştir.

Özelleştirmenin eşit olarak uygulanması ve halkın pay almaya katılımının sağlanması için, Kırgızistan, kamu varlıklarının satılmasında ihale ve halka pay karşılığı satma yolunu benimsemiştir. 1994 yılı Ocak ayında, Kırgız Cumhuriyeti kanunlarına, Dünya Bankası ve USAİD tarafından da desteklenen bir karar ile, bütün vatandaşların çalışma süreleri ve maaşları paralelinde, özelleştirmeye kupon karşılığı katılabilecekleri belirtilmiştir. Ayrıca bu karar uyarınca yabancı yatırımcılar da satın almaya katılıp, serbest ticaret yapabileceklerdir. (Boubakhri –Cosset:1998) Satılan varlıkların %35'i kupon karşılığı özelleştirilmiştir, %5'i işçilere bedelsiz olarak devredilmiştir. Kalan %35'i İçişleri Komisyonu tarafından değerlendirilerek satılmıştır. Özelleştirilen şirketlerin sayısı 4400'dür ve bunların 775'i kupon satış yolu ile satılmıştır.

AKADEMİK BAKIŞ

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi
ISSN:1694 – 528X Sayı: 9 Mayıs – 2006

İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi – Türk Dünyası Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü Celalabat – KIRGIZİSTAN

Bugün, Kırgızistan'da 22 lisanlı Yatırım Fonu vardır ve bunların ancak beşinin yatırım politikalarını iyi diyebiliriz. Bunlardan; Oş Yatırım, Kırgız Yatırım, BNC ve Bereke önemli olanlarıdır. Kırgız Yatırım Fonları, özelleştirilecek şirketlerin yaklaşık %40'ının kontrollerini ellerinde tutmaktadır. (TC Başbakanlık TİKA :1999)

D. Kırgızistan'da Uygulanan Özelleştirme Yöntemleri

Kırgızistan'da uygulanan özelleştirme politikası ile herkesin kamu mallarından mülk edinebilmesi ve özel sektörün bir an önce oluşturulabilmesi amaçlanmıştır. Bu amaca ulaşmada en yaygın olarak kullanılan özelleştirme yöntemi kupon yöntemidir. Kupon sahibi olanlar, bu kuponları para gibi kullanabilecekler ve özelleştirilen işletmeleri veya paylarını kupon değeri karşılığında satın alabileceklerdir, ancak bu tasarrufların kupon karşılığında nasıl aktarılacağı ve değerlerinin nasıl korunacağı önem arz etmektedir. Kırgızistan Devlet Mülkiyet Fonu özelleştirme kuponlarının değerlerinin enflasyon karşısında korunması amacıyla puanlama sistemi uygulamıştır. Özelleştirme kuponları puanlara çevrilmiş ve kupon sahipleri enflasyon karşısında reel olarak korunmaya çalışılmıştır.

Kuponların dağıtılmasının bir diğer olumlu yanı ise hisselerin geniş halk tabanına yayılması ve kamuoyunda -açıklık ilkesine dayanarak yapıldığından- kaynakların etkin kullanımına katkı sağlaması, bu kaynakların kullanımında ortak ve doğru kararların alınmasıdır. Bu tür politikanın izlenmesi de makul biçimde kamuoyunda kabul görmektedir. (Vuylsteke :1988)

Ancak, devletin bir kısım işletmeleri karşılıksız dağıtması, gerek kupon yöntemi gerekse karşılıksız dağıtma yöntemi, kamu mallarının etkin olmayan dağıtımına ve böylece de Kırgızistan ekonomisinin reform sürecinin ilk yıllarında kriz ortamına sürüklenmesine neden olan faktörlerden birisi olarak değerlendirilmektedir. (Deliktaş :2002:344)

Hisse dağıtımını yapılan işletmelerin ekonomide işlerlik gösterememesi, rüşvet olayların azalmaması bireylerin doğru yatırım yaptıklarına şüphe düşürmektedir. Bazı işletmeler dağıtılma işlemi altında gizli formaliteler ile bazı kişilere devredilmiştir. Bir taraftan reformların uygulanmaya çalışılması ve diğer taraftan da gerekli düzenlemelerin sağlanamaması ülkeyi erken yıllarda ekonomik sıkıntı içine sokmuştur. (Center for Public Opinion...:2005)

AKADEMİK BAKIŞ

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694 – 528X

Sayı: 9

Mayıs – 2006

İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi – Türk Dünyası Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü Celalabat – KIRGIZİSTAN

Tablo 1. Orta ve Doğu Avrupa Ülkelerinde Uygulanan Özelleştirme Yöntemleri

ÜLKE	ÖNCELİKLİ YÖNTEM			İKİNCİL YÖNTEM		
	Direkt satış	Çalışanlara Satış	Kupon Dağıtma	Direkt Satış	Çalışanlara Satış	Kupon Dağıtma
Arnavutluk		+				+
Ermenistan			+		+	
Azerbaycan			+	+		
Beyaz Rusya		+				+
Bulgaristan	+					+
Croatia		+				+
Çek Cumh.			+	+		
Estonya	+					+
Makedonya		+		+		
Gürcistan			+	+		
Macaristan	+				+	
Kazakistan			+	+		
Kırgızistan			+		+	
Latviya			+	+		
Lithuania			+	+		
Moldova			+	+		
Polonya	+				+	
Romanya		+		+		
Rusya			+	+		
Slovakya	+					+
Slovenya		+				+
Tacikistan		+				+
Türkmenistan		+		+		
Ukrayna			+		+	
Özbekistan		+		+		

Kaynak: Transition Report 1998, European Bank for Reconstruction and Development (EBRD)

Tablolar incelendiğinde Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde genel olarak kupon dağıtma yönteminin uygulandığını görmekteyiz. Çalışanlara satışın pek olmaması bu ülkelerde bu yöntemin az uygulandığını, sebep olarak da yeni gelişmekte olan ülkelerde çalışanlar ve halkın elinde yeterli tasarrufun olmadığını görebiliyoruz. Kırgızistan'da çalışanlara satış ikincil bir yöntem olarak uygulanmıştır ve bu Sovyet devrimi sonrasında yaşanan sıradan olaylardan biridir denebilir. Kırgızistan'daki özelleştirme yöntemlerinin sektörlere göre incelemesi yapılırsa (Kırgız Fonu:2002);

1. Sanayi Sektörü

Sanayi sektöründe, madencilik (civa üretimi, antimon, altın, kömür, petrol), enerji(hidro-elektrik santralleri) ve imalat sanayi alt sektörleri faaliyet göstermektedir. İmalat sanayi sektöründe ağır sanayi, makine araçları sanayi, elektrikli aletler, kontrol ve ölçme aletleri, bilgisayar ve çeşitli ekipmanların üretimi, tekstil ve giyim sanayi, ayakkabı, gıda sanayi, içki sanayi yer almaktadır. (Reichl :2002)

Kyrgyzaltın kuruluşu ile birlikte altın madenciliğinde bir tekel yaratılmaya çalışılmakla beraber bu sektörün özelleştirme karşısında problemler doğurduğu bellidir. Yapılan azimli çalışmalar sonucunda, otonom şekilde çalışabilecek ve başka maden alanlarına yönelebilecek yatırımcılar aranmış, birçok yeni maden yatakları araştırılmış ve devlet komisyonuna sunulmuştur (World Bank Document:1994).IFC (International Money Corporation) çalışmaları sonucunda uluslar arası ortaklar teşvik edilmeye çalışılmıştır. Madencilik ve enerji alanlarında faaliyet gösteren işletmelerin mülkiyeti hala devlete ait olup sanayide faaliyet gösteren işletmelerin %89,14'ü özelleştirilmiştir.

Sanayi sektöründe 1991 yılı başında kamu mülkiyetinde bulunan işletmelerin toplam sayısı 608'dir. Bu işletmelerin %89.14'ü 1991-2000 döneminde özelleştirilmiştir. Sektörde faaliyet gösteren işletmelerin %73.99'u anonim şirkete dönüştürülürken %9.41'i işletme çalışanlarına dolaysız satış yöntemi ile satılmıştır.

2. Tarım Sektörü

Tarım sektöründe muhtelif bitki üretimi, pamuk üretimi, endüstriyel ürünler üreten işletmeler yer almaktadır. Bu işletmelerin %42.57'si 1991-2000 döneminde özelleştirilmiş olup, %57.43'ü ise hala kamu mülkiyeti altında bulunmaktadır.

Tarım sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin %48.90'u işletme çalışanlarına dolaysız satış yöntemi ile, %9.89'u özel bireylere dolaysız satış yöntemi ile satılırken %35.44'ü anonim şirkete dönüştürülmüştür. dönüştürülürken %9.41'i işletme çalışanlarına dolaysız satış yöntemi ile satılmıştır.

AKADEMİK BAKIŞ

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi
ISSN:1694 – 528X Sayı: 9 Mayıs – 2006

İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi – Türk Dünyası Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü Celalabat – KIRGIZİSTAN

3. Hizmet Sektörü

Hizmet sektörü geniş bir alanı içermekte olup, ana alt sektörler itibariyle inşaat, ulaşım, ticaret ve tüketici hizmetleri veya kamu hizmetleri olarak incelenebilir. Kamu hizmetleri adı altında halk sağlığı, eğitim-kültür, spor, turizm, diğer sosyal hizmetler ve oto tamiri ve video-kaset hizmetleri incelenmektedir.

Kamu hizmetleri sektöründe 1991 yılında faaliyette bulunan işletme sayısı 3192'dir. Bu işletmelerin %77.41'inin 1991-2000 döneminde özelleştirildiği görülmektedir.

Özelleştirilen işletmelerin %32.78'i bireylere dolaysız satış yöntemi, %21.97'si ihale usulü satış yöntemi ve %19.63'ü çalışanlara dolaysız satış yöntemi ile satılırken %12.95'i anonim şirkete dönüştürülmüştür.

4. İnşaat Sektörü

İnşaat sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin %58.76'sının 1991-2000 döneminde özelleştirildiği görülmektedir.

İnşaat sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin %71'i anonim şirkete dönüştürülürken %16.55'i çalışanlara dolaysız satış yöntemi ile satıldığı görülmektedir.

Ticaret sektörü muhtelif perakende ticareti ile lokanta ve otel gibi unsurları kapsamaktadır. Bu sektörde faaliyet gösteren işletmelerin büyük bir çoğunluğu (%97'si) özelleştirilmiş bulunmaktadır.

5. Ticaret Sektörü

Ticaret sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin %30.5'nin ihale usulü ile %28.87'sinin işletme çalışanlarına, %16.69'nun özel bireylere, %10.5'nin anonim şirkete dönüştürüldüğü ve %13.44'nün ise diğer yöntemlerle satıldığı görülmektedir.

6. Ulaşım Sektörü

Ulaşım sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin %56.95 1991-2000 döneminde özelleştirilmiştir.

AKADEMİK BAKIŞ

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi
ISSN:1694 – 528X Sayı: 9 Mayıs – 2006

İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi – Türk Dünyası Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü Celalabat – KIRGIZİSTAN

Ulaştırma sektöründe işletmelerin %85.12'si anonim şirkete dönüştürülürken %14.88'nin diğer yöntemlerle satılmıştır. Bu sektörde işletmelerin özelleştirilmesinde vadeli satış ve ihale usulü ile satış yöntemlerine başvurulmamıştır.

Diğer sektörlerde (kamu tesisleri, maddi ve teknik iletişim, tamamlanmamış inşaat işleri) yer alan toplam 2346 işletmenin %41.47'si 1991-2000 döneminde özelleştirilmiş bulunmaktadır.

7. Diğer Sektörler

Bu sektörlerde yer alan işletmelerin %30.83'i özel bireylere dolaysız satış yöntemi ile, %24.67'si çalışanlara dolaysız satış yöntemi ile satılırken %18.71'i anonim şirkete dönüştürülmüştür, ayrıca işletmelerin %1.23'ü karşılıksız olarak verilmiştir.

Tüm sektörler itibariyle özelleştirme yöntemleri değerlendirildiğinde, kamu işletmelerinin özelleştirilmesinde muhtelif yöntemler kullanılmıştır. Hangi yöntemin hangi sektörde daha yaygın olarak kullanılacağını işletmenin yapısı, satın alacakların potansiyeli ve özelleştirmeyle varılmak istenilen hedefler belirlemektedir.

E. Devlet Mülklerinin Özelleştirilmesi

Devlet mülklerinin özelleştirilmesi ile ilgili olarak Tablo 9'da görüldüğü üzere en fazla işletme Oş ilinde (76%) özelleştirilmiştir. Kırgızistan'ın beş önemli bölgesi (sırasıyla; Bişkek, Oş, Isık-Göl, Celal-Abad) ve özelleştirme uygulamaları da bu bölgelerde bulunan genel olarak SSCB devrinde yapılan ve çalışmayan işletmelerden oluşmaktadır. Diğer ülke toprakları kaleminde bulunanlar ise, Kazakistan ve Özbekistan gibi ülke sınırları içerisinde bulunan işletmelerin yer aldığı kalemdir. Bu işletmeler SSCB zamanında kurulmuş olan işletmelerdir fakat sahibi Kırgızistan'dır.

AKADEMİK BAKIŞ

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi
ISSN:1694 – 528X Sayı: 9 Mayıs – 2006

İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi – Türk Dünyası Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü Celalabat – KIRGIZİSTAN

Tablo 92. Özelleştirilen İşletmelerin Bölgelere Göre Dağılımı(1991-2003)

Bölge Adı	Devletin mülkiyetinde olan işletmeler (01.01.91)	Özelleştirilmiş işletmeler (01.04.03)	Özelleştirme oranı
Bişkek Şehri	1892	1337	70,67
Çüy İli	1657	1140	68,80
Oş İli	2348	1795	76,45
Isık-Göl İli	1268	859	67,74
Talas İli	486	302	32,14
Celal-Abad İli	1592	1146	71,98
Narın İli	738	375	50,81
Diğer Ülkelerin Toprakları	8	7	87,50
Batken İli	0	61	0
Toplam	9989	7022	70,30

Kaynak: Kırgız Milli İstatistik Komitesi Verileri, 2004

Tablo10. Özelleştirilen İşletmelerin Sektörlere Göre Dağılımı (1991-2003)

Sektör Adı	Devletin mülkiyetinde olan işletmeler (01.01.91)	Özelleştirilmiş işletmeler (01.04.03)	Özelleştirme oranı
Sanayi	611	535	87,56
Gıda		210	
Diğer Sanayi		141	
Hafif Endüstri		56	
Makine Ve Teçhizat, Metal İşleme		69	
Sanayi Ve İnşaat Malzemeleri		59	
Kamu Hizmetleri	1939	1936	99,85
Kamu Hizmetleri (Su, Doğalgaz, Telefon, Isıtma)		1936	
Tüm Sanayi Dışı	1253	576	45,97
Sağlık		403	
Sanayi Dışı		25	
Eğitim		39	
Kültür		54	
Bilim		2	
Beden Eğitimi, Spor Ve Turizm		53	
Ticaret Ve Yiyecek- İçecek	1963	1914	97,50
Ticaret		1461	

AKADEMİK BAKIŞ

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694 – 528X

Sayı: 9

Mayıs – 2006

İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi – Türk Dünyası Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü Celalabat – KIRGIZİSTAN

Yiyecek-İçecek		453	
Tarım	855	379	44,33
Tarım Hizmetleri		104	
Tarım		275	
İnşaat	730	430	58,90
İnşaat		430	
Ulaşım	295	172	58,31
Ulaşım		172	
Tüm Diğer	2343	1080	46,09
Bakım Ve Tamir		206	
Maddi Ve Teknik		154	
İletişim		3	
Bitmemiş İnşaat		149	
Diğer		568	
Toplam	9989	7022	70,30

Kaynak: Kırgız Milli İstatistik Komitesi Verileri, 2004

Sektörel olarak bakıldığında en fazla özelleştirme uygulaması ticaret sektöründe gerçekleşmiştir. Küçük işletmelerin satışı ve buna dahil olarak kafeterya-restoran tipindeki özelleştirmeler buna girmektedir. Şehirler bazında özelleştirmelere bakıldığında;

Bişkek (eski ismi ile “Frunze”) şehrinde en çok kamu hizmetleri alanında özelleştirme gerçekleştirmişlerdir. 214 işletmeden sadece 1 tanesi dışında hepsi özelleştirilmiş ve satılmıştır.

Çüy ilinde ise yüzde yüzlük iki alan önemli olmuştur. Bunlar sırasıyla kamusal hizmetler ve ticaret sektörleridir. Kamu hizmetlerinde bulunan 401 işletmenin hepsi özelleştirilmiştir. Bununla beraber 145 ticari kuruluşun yüzde yüzlük satışı gerçekleşmiştir.

Oş bölgesinde kamu hizmetleri 714 gibi büyük bir rakam olmasına rağmen bunların hepsi özelleştirilmiştir ve 454 ticari işletmenin hepsi satılmıştır.

Isık-Göl bölgesinde ise 56 sanayi kuruluşunun 55'i özelleştirilmiş, kamu hizmetleri alanında ise 176 özelleştirme uygulaması gerçekleşmiştir.

Talas bölgesi küçük bir bölgedir ve yatırım alanları azdır. Buradaki 73 sanayi işletmesinin hepsi satılmıştır. Celal-Abad bölgesindeki 225 kamu hizmetinden 224'ü özelleştirilmiştir. Ticari alanda ise 405 işletmeni hepsi satılarak yüzde yüzlük orana

AKADEMİK BAKIŞ

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi
ISSN:1694 – 528X Sayı: 9 Mayıs – 2006

İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi – Türk Dünyası Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü Celalabat – KIRGIZİSTAN

ulaşmıştır. Narın bölgesinde 135 kamusal hizmet işletmesi ve 225 sanayi kuruluşlarının hepsi satılmıştır.

Batken bölgesi batken olaylarından sonra kayda geçen işletmeleri göstermektedir. Batken olaylarından önce batken il değildi ve Oş iline bağlı bulunuyordu.(Vasiliev :2005)

1 Ocak 2004 verilerine göre, Kırgızistan'da yapılan özelleştirmelerin toplam oranı % 70,75'dir. Özelleştirme uygulaması başlangıcından 1 Ocak 2004 tarihine kadar 7067 işletme yapısı değişmiştir. Bugüne kadar devlet mülklerinin özelleştirilmesinin paylarını sektörlere göre ayırırsak:

- * Sanayide % 87,56
- * İnşaatta % 58,90
- * Taşımacılık % 58,31
- * Ticaret ve Gıdada % 97,50
- * Halka sunulan yaşamsal hizmetlerinde % 99,85
- * Üretim yapılmayan sektörlerde % 46,69
- * Diğer sektörlerde % 47,63 dır

2003 yılında 75 işletmenin tamamen satışı gerçekleşmiş ve toplam tutar olarak 80.945,9 bin Som getirisi olmuştur. Bu yıl içerisinde özelleştirmede kullanılan yöntemler ise: Açık Artırma ve İhale Usulü (% 70,6) ve Satış Koşullu Kiraya Verme (% 21,3) dir.

Satılan 75 işletmenin 16'sı tatil beldesi sınıfına girmektedir. Bu 16 işletmenin satışından elde edilen gelir ise toplam olarak 53.766,7 bin Somdur ve 2002 senesine göre % 34,4 daha fazladır. İhale usulü ile 7, Açık Artırma usulü ile 2, Satış Koşullu kira usulü ile 4, çok defa açık artırmaya konduktan sonra Ton İlçesindeki Kadji-Say köyünde yer alan Han-Saray Kaplıcası ise doğrudan satış yolu ile satılmıştır.

Bu sene içerisinde devlet hisselerinden oluşan 46 anonim şirket satışa sunulmuş toplam değeri ise 450,0 milyon somu bulmuştur. Bu süre içerisinde çeşitli yöntemler kullanılarak 36 işletme satılmıştır ve toplam olarak 80,6 milyon somu bulmuştur. (2002 yılına göre % 16,1 artış sağlanmıştır).

AKADEMİK BAKIŞ

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi
ISSN:1694 – 528X Sayı: 9 Mayıs – 2006

İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi – Türk Dünyası Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü Celalabat – KIRGIZİSTAN

En çok kullanılan yöntem Açık Artırma usulü olmuştur (toplam satışın %89,0'u bu yol ile satılmıştır). Yani, bu sene içinde 28 Açık Artırma yapılmış, toplam tutarı 95,4 milyon Som olan 41 tarımsal yapıdaki işletmelerden 32'si (76,1%) 16,0 milyon som karşılığında satılmıştır, bunlardan 9'u anonim şirketten oluşmaktadır. Devlet hisselerinin satışında kullanılan Açık Artırma usulünde 29 şirketin değeri koyulmadan satışa çıkarılmıştır (bazıları ise 2-3 defa konmuştur), bunlardan 21 tanesi satılmıştır.

Yatırımları çekme amacı ile devlet işletmelerinden dördü toplam olarak 198,1 milyon som tutarında ihaleye çıkartılmış, bunlar; ticari kuruluş GAK "Kırgıztamakash" (65,21%), AO "Naringidroenergostroy" (31,5%), AO "Kırgızskiy himiko-metallurgicheskiy zavod", 2 defa (70,06%), yatırım ihalesi olarak AO "Oremi" (46,05%). Sonuç olarak 1,8 milyon Som yatırım şartı ile GAK "Kırgıztamakash" 3050,0 bin Soma satılmıştır. AO "Oremi" de satılmıştır.

1 Ocak 2004 yılı itibari ile devlet 163 çeşitli dallarda olmak üzere tarımsal işletme ile işbirliği içerisinde. Bunların içinde toplam devlet hissesi tutar olarak 10.273,5 milyon somdur.

Devlet 146 anonim şirketi yönetmektedir. Devletin katkıda bulunduğu ve sermayesinin ortak kullanıldığı şirketler şu şekilde dağılmaktadır:

- 51 den % 100 e kadar – 92 Anonim Şirket;
- 25 den % 50,99 e kadar – 28 Anonim Şirket;
- 20 den % 24,99 e kadar – 6 Anonim Şirket;
- 0,1 den % 19,99 e kadar – 20 Anonim Şirket.

Bu süreç içerisinde işletmelerin açıklık ve etkinlik ilkeleri çerçevesinde çalışmalarını yürütmek amacı ile, devlet tarafından yönetimin güçlendirilmesi uygulamaları yapılmaktadır.

Devlet Mülkleri Yönetimi Kurumu ilgili komisyonlar ile kaliteli ve etkin hizmetlerin yürütülmesi için birlikte hareket etmektedir, bunun için işletmelere gerekli uzmanların ilanlar aracılığı ile alınması planlanmaktadır. 2003 yılında 31 anonim şirketi temsil için planlanan 66 mevkiye adaylar seçilmiştir. Genel olarak, 2002 yılından bu yana toplam olarak aynı yöntem ile 78 şirket temsilcisi 43 anonim şirkette iş başı yapmıştır (yönetim kurulu, revizyon komitesi, yönetim).

AKADEMİK BAKIŞ

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694 – 528X

Sayı: 9

Mayıs – 2006

İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi – Türk Dünyası Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü Celalabat – KIRGIZİSTAN

Şartlı olarak satışların sonucunda, koşullu satışı daha sonradan gerçekleştirilmeyen AO “Kırgızneftegaz”, AO “Ak-Suy şeker fabrikası”, AO “Kırgızfarfor” anonim şirketlerinin anlaşmaları iptal edilmiştir. Bununla beraber mahkeme kararı aşamasında olan AO “Kırgızjol”, “Salamat” pansiyonu, DOC “Brigantina”, inşaatlarının tamamlanmaması nedeni ile Kosh-Kol köyüne ait 500 yer, Sarı-Oy köyüne ait 480 yer, Isık-Göl tatil bölgesine ait 480 yer ve Asıl-Taş pansiyonu çevrelerinin kararları beklenmektedir. 2003 senesi içerisinde ise, Devlet mülkleri yönetimi idaresi ile satış usulü ile satılması beklenen 41 şirket bulunmaktadır.

F. Özelleştirme Gelirleri

Özelleştirme ile bir taraftan sermayenin tabana yayılması ve böylece rekabetçi bir piyasa yapısı oluşturulması amaçlanırken diğer yandan da önemli bir bütçe geliri elde edilmesi hedeflenmektedir. Hükümetler kamu işletmelerinin satışından elde edecekleri gelirleri gerek kamu borçlarını veya cari açıklarını finanse etmede, gerekse ekonominin yeniden yapılanmasında ve işletmelerin desteklenmesinde kullanabilirler. Özellikle ekonomik reform sürecinde olan ülkelerin yeniden yapılanmalarında özelleştirme gelirleri, hükümet harcamalarının karşılanmasında önemli bir kaynak oluşturmaktadır.

Tablo 3 Özelleştirme Gelirleri ve Dağılımı

Özelleştirme	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	2000	2001
Satış Geliri (000) Som	1875.0	4724.9	31997.9	47951.0	76516.7	114934.9	19217.9	223287.1	393483.6
Satış Geliri (000) \$	-	-	-	4502.4	6832.0	6883.0	1106.0	4557.0	8198.0
Devlet Bütçesi	94	84	80	70	64	53	69	80	82
Yerel Bütçeler	5.9	4.5	2.2	5.8	11	174	11	12	8.3
KOBİ Destekleme Fonu	0	8.2	9.8	5.4	10	14	6	2.4	2.2
Devlet Fonu	-	-	-	-	15	19	14	5.6	7.6
Güvenlik Fonu	-	3.3	8	18.8	-	-	-	-	-
Toplam	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Kaynak: Kırgızistan Devlet Mülkiyet Fonu, 2002

Not: 1998-99 yıllarına ait veriler mevcut olmadığı için gösterilmemiştir.

İlgili dönemde elde edilen özelleştirme gelirlerinin yıllar itibariyle dağılımı incelendiğinde, devlet bütçesinin en büyük payı aldığı görülmektedir. Bu payın yıllar itibariyle giderek azalan bir trend izlediği, ancak 1997 yılında trendin yönünün değiştiği ve tekrar yükselmeye başladığı görülmektedir. Ortalama olarak 1991-2001 döneminde toplam özelleştirme gelirlerinin %75'inin devlet bütçesine, %8.3'ünün yerel bütçelere, %6.5'inin KOBİ destekleme fonuna, %6.8'nin Devlet Özelleştirme Fonu'na ve %3.34'ünün de Güvenlik Fonu'na aktarıldığı görülmektedir. (Azilov :2002)

G. Özelleştirme Uygulamalarının Etkileri

Kırgızistan'da uygulanan özelleştirme programlarının başarılı bulunmasına rağmen, içinde bulunduğu sosyo-politik durumu gözden geçirip yeniden bir değerlemeye tabi tutmak gerekir. 1991 sonrası kamu mülkiyetlerinin özel kesime devredilmesinde diğer ülkelere nazaran gözlenen başarılı bir grafiğin ardında neler yatmaktadır ve olayın iç yüzü ne şekilde cereyan etmektedir. Satılan işletmelerden kimin ne kadar pay aldığı ve kamu işletmelerinin rasyonel bir değerlemeyle satışlarının yapıp yapılmadığı tartışma konusudur.

Kırgızistan'da uygulanan özelleştirmenin ilk aşamasının etkileri olarak şunlar söylenebilir; Ülkede kendilerini “yeni Ruslar” a benzeterak “yeni Kırgızlar” denen, zengin ve ince bir tabaka oluşmuştur. Olumlu bir katkısı olmayan ve kendilerince bir alt kültür oluşturan bu grup, daha sonra halk diline düşmüş ve tartışmalara konu olmuştur. Zengin ve cahil tiplmesi yapılan bu katman bir seviye belirtmemekle beraber, işletme sahibi tipinden çok mülkiyet sahibi tipine uymaktadırlar.

1992 ve 1993 yıllarından sonra artan bir trend izleyen özelleştirme hareketlerine bakıldığında 1998 yılında sanayide % 87, ticaret sektöründe % 97, inşaat ve taşımacılıkta % 55 olarak hesaplanmıştır. Tarım sektöründe hemen hemen tüm alanların özelleştirilmesi tamamlanmıştır. 2000 yılını takiben enerji, iletişim gibi stratejik alanlarda özelleştirme ile ilgili çalışmalar başlamıştır.

1. Özelleştirmenin Kaynak Dağılımı Üzerine Etkisi

1994 yılından sonraki özelleştirmelerde ortalama olarak özelleştirilen kamu mülkiyetleri oranı % 56.65 dolaylarındadır. Bu işletmelerinin satış bedeline bakıldığında ise

AKADEMİK BAKIŞ

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi
ISSN:1694 – 528X Sayı: 9 Mayıs – 2006

İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi – Türk Dünyası Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü Celalabat – KIRGIZİSTAN

yarısına yakını % 43 dolayında bir değerlemeye tabi tutulmuştur. Kırgızistan’da anonim şirkete dönüştürülen işletmelerin satışı için belirlenen değerleri ile fiili satış değerleri arasında büyük bir fark ortaya çıkmıştır. Örneğin, Ayçürek A.Ş. belirlenen değerinin % 34’üne, Alamedin A.Ş. % 71’ine ve Susar A.Ş. % 75’ine satılmıştır. Yine Jibek A.Ş. belirlenen değerinin % 27’sine, Oş A.Ş. “Ak-Jibek” %30’una, Ala-Too Setun Fabrikası % 29’una, Azat A.Ş. % 80’ine ve Otomobil Montaj Fabrikası belirlenen değerinin % 44’üne satılmıştır. (Koichiev:2001:34)

Özelleştirilen işletmelerin çoğunluğunun anonim şirkete dönüştürüldüğü ve bu işletmelerin çoğunun yönetimlerinin veya sahiplerinin de eski işletme yöneticileri olduğu göz önüne alınırsa özelleştirmedeki bu irrasyonel davranışın ekonomiye yüklediği gelir dağılımındaki adaletsizliği tahmin edilebilir. Eski şirket sahipleri kurulan anonim şirketlerin kurucu üyeleri arasında yer almışlardır ve bu da kaynakların belli bir yerde toplanmasına neden olacaktır.

Diğer bir sorun ise kapitalist ekonomik sistemin veya piyasa ekonomisinin işleyişi hakkında her hangi bir tecrübeye sahip olmayan eski sosyalist yöneticilerin veya Sovyet elitlerinin anonim şirkete dönüştürülen işletmelerin yönetimlerini ellerinde bulundurmaları ve işletmelerini sosyalist ekonomik sistem etiğine göre dizayn etmeleri diğer bir önemli sorunu oluşturmaktadır. Başka bir ifade ile özelleşen şirketlerin sahibi gene eski firma sahibi olmaktadır.

Doğal olarak bu tür davranışların bütün ülke genelinde tekrarlanması, zengin fakir uçurumunu biraz daha artıracak ve gelir dağılımındaki adaletsizliğe yol açacaktır. Bunun önlemek neredeyse imkansızdır çünkü ülkede liberal ekonomistlerin bulunduğunu söylemek doğru olmayacaktır.

Bunun dışında özelleştirme sürecinin nasıl işleyeceği hakkında yeterli tecrübe ve teknik bilginin olmayışı, yasal altyapı ve bilimsel kuruluşların yetersizliği ile mevcut kurum ve kuruluşların yeterince güven vermemesi, işletmelere ilişkin gerekli dokümanların bürokratik organizasyonlarca hazırlanması ve bu dokümanların yeterince tartışılarak olgunlaştırılmaması ve siyasi iradenin hazırlanan dokümanları mevcut halleriyle savunması,

AKADEMİK BAKIŞ

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi
ISSN:1694 – 528X Sayı: 9 Mayıs – 2006

İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi – Türk Dünyası Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü Celalabat – KIRGIZİSTAN

yapıcı eleştirilere yeterince yer verilmemesi ve Devlet Mülkiyet Fonu'nun bu hataları içeren özelleştirme sürecini uygulama koymasına başlı başına tartışılacak bir konudur.

Devlet Mülkiyet Fonu'nun özelleştirme sürecinin özellikle ilk yıllarında yeterince hassas davranamaması ve ciddi noksanlıklara göz yumması, kamu işletmelerinin gerçek değerlerinin altında satılmasına yol açmıştır. DMF'nin bu derece rahat veya rasyonel olmayan davranışında hiç şüphesiz bu kurumuna parlamento tarafından hükümet üstü bir kurul gibi donatılması ve denetimden uzak tutulması önemli rol oynamıştır. DMF'nin böyle bir yetkiye sahip olması, hükümetin ekonomik reformlar ve özelleştirme süreci üzerindeki etkisini de azaltmıştır. Diğer yandan, DMF'nin sürekli olarak hatırlı kimselerin ve yüksek otoritelerin baskısına maruz kalması, yönetiminde de istikrarsızlığa yol açmış ve kurumda üç yılda beş başkan değişimine yol açmıştır. Bu baskılar adeta DMF'nin politikasını etkileme ve hatta belirleme derecesine kadar yükselmiştir.

Özetle, mikro temelli ekonomik etkinliği yükseltmek ve rekabetçi bir piyasa yapısı oluşturmak amacıyla uygulamaya konulan özelleştirme stratejisi, ekonominin makro büyüklüklerinde (gelir dağılımı, büyüme, işsizlik ve enflasyon) bozulmayı durduramamıştır, hatta hızlanmasına yol açmıştır. Kırgızistan Ekonomisi 1991-95 döneminde giderek kötüleşen ağır şartlar ve diğer bir ifade ile ekonomik çöküş yaşamıştır. (Dairov:2000)

2. Özelleştirmenin İstihdam Üzerine Etkisi

Uzmanlara göre 1991 yılında gizli işsizlik yüzde 20'den yüzde 30'a çıkmıştır. Sovyet sonrası ekonominin yeniden inşası, çalışanlar açısından yeni uygulamalara yol açmıştır. İlk olarak kişiler devletin sahip olduğu girişimlerden, devletin sahip olmadığı sektörlere kaymış veya büyük ölçüde küçük ancak kendi işini açmıştır; ikinci olarak ise kitle halinde işsizlik meydana gelmiştir. Daha önceki sosyalist sistem kişilerin tam istihdamını garanti ediyordu ve Sovyet döneminde işsizlik yoktu.

1991 yılından sonra bağımsızlığa binaen hızlı reform paketlerini uygulamaya başlayan Kırgızistan'da özel sektör büyümeye başlamış ve Sovyet dönemi işçileri açıkta kalmaya başlamışlardır. İşsiz kişilerin resmi sayısı çok büyük miktarda artarak 1992 yılında 1.792 kişiden 1994 yılında 12.614, 1995 yılında 50.409 ve yaklaşık % 3.8 oranında artarak 1996 yılında 77.198 kişiye çıkmıştır. Buna ilave olarak, özellikle endüstri sektöründe, ulaştırma ve

madencilikte çalışan çok sayıda insan geçici olarak işten çıkarılmıştır veya haftada belirli günlerde çalışma statüsüne geçirilmiştir. (Ashirov :2000)

Öte yandan, yoksulluğun genel artışına katkıları olan fiyatlarda çok yüksek artışlar, hiper-enflasyon, işsizliğin artışı, gerçek gelirlerin düşüşü ve ücretlerin düzgün olarak ödenmemesi, genel olarak yoksulluğa yol açmıştır.

1980’li yıllardaki durumu, Çin, Pakistan ve Hindistan’dan daha iyi olan Kırgızistan, 1990’lı yıllarda kendini daha güç bir durumda bulmuştur.

3. Özelleştirmenin Üretim Seviyesi Üzerine Etkisi

IMF ve Dünya Bankası'nın verdiği tavsiyeler çerçevesinde "şok tedavi" yöntemi ile çalışan Kırgızistan, yapılan hızlı özelleştirme reformlarının ilk etaplarını kaldıramamıştır. 1990 yıllarından sonra üretim seviyesinde ciddi düşüşler ve devletin serbest piyasa ekonomisine uyum sağlayamaması sonucunda ülke diğer BDT ülkeleri gibi derin bir kriz ortamına doğru sürüklenmiştir. 1995 yılında ise üretim seviyesi en düşük noktasına ulaşmıştır. 1995 yılı istatistiklerine göre üretim seviyesi 1990 yılına oranla % 50,3 oranında azalmıştır.

Serbest piyasa ekonomisine geçişte iflas eden firmaların çokluğu bir yana, her 5 işletmeden birinin devre dışı kaldığı gözlemlenmektedir. Üretilen Malların %20-30'u satılamamaktadır. Sanayi sektöründe özelleştirilen kuruluşlardan, 1991'de 9, 1992'de 108, 1993'te 146, 1994'de 59, 1995'te 138, 1996'da 22, 1997'de 45, 1998'de 3, 1999'da 4'ü özelleştirilmiştir. Bu özelleştirmenin piyasa ekonomisine hazırlıksız yakalandığı için yeterli sayılan firmaların bazıları üretimi durdurmuş, bazıları ise sanayi üretimi yapamaz hale gelmiş ve günlük hediyeelik eşya üretimine geçmişlerdir.

4. Özelleştirmenin Taşımacılık Sektörüne Etkisi

Ülkeyi bir uçtan öbür uca bağlayan Oş-Bişkek anayolunun temelden revize edilerek inşa süreci başlamıştır. Bununla beraber iş hacmindeki artış gözle görülür biçimdedir. Ancak bu sektördeki kullanılan teknolojinin eski olması bu alanda bir gelişme kaydedilmesine engel olmaktadır.

Kırgızistan-Çin arasında ticari bir yolun inşası ve Kırgızistan yollarının genel olarak transit geçişlerde kullanılması bu alandaki özel firmaların artmasına neden olmuştur.

AKADEMİK BAKIŞ

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi
ISSN:1694 – 528X Sayı: 9 Mayıs – 2006

İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi – Türk Dünyası Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü Celalabat – KIRGIZİSTAN

Şehiriçi ulaşımda sendikalaşma ve örgütlenmenin artması dolayısı ile araç sahiplerinin haklarını aramaya başlamaları bir başka etki olarak ortaya çıkmaktadır. Büyük kentlerde, özellikle Bişkek'te eski rus model araçların getirilmesi bu alandaki teknolojik yeniliklerin yavaş yavaş gelmeye başladığını göstermektedir.

Celal-Abad şehrinde rus yapımı toplu taşıma araçlarının yerini Mercedes ve Volkswagen markalı araçlara bıraktığı görülmektedir. Ayrıca büyük otobüsler yerine daha hızlı ve pratik olan minibüsler tercih edilmektedir. Nitekim 2000 yılında Celal-Abad şehrinde AO Manas firmasınınca 18 tane Gazell modeli ulaşım aracı ithal edilmiştir. Bunun yanında Bişkek şehrinde AO Kuyun firması aynı alanda kullanmak üzere 76 tane Gazell ithal etmiştir.

2004 yılı sonlarına doğru Bişkek'te açılan yeni otogar üzerinden, ülkenin uzak köşelerinde bulunan şehirlere seferler başlamıştır. Rekabet ortamında yolcu fiyatları da diğer ticari araçlara nazaran yüzde elliye varan ucuzluğu ile tercih edilen hizmet birimi olmaktadır. Oş-Bişkek yol ücretleri genel olarak 800-1000 som arası değişmekte iken, yeni açılan otobüs seferlerinde bu ücret 450 soma inmiştir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Özelleştirme, ülkelerin yapısal durumuna göre uygulaması değişebilen bir kavramdır. Dolayısıyla her ülkenin siyasi, mali ve ekonomik durumu özelleştirmenin süresini ve sayısını değişik hale getirmektedir. Etkileri ise mali ve sosyal anlamda görülmektedir. Kırgızistan'da yapılan özelleştirmelerin etkilerinin başında tüm dünya'da olduğu gibi işsizlik gelmiştir. Diğer etkilerin içinde ise olumlu olarak ekonomideki hareketlenme ve rekabetçi ortam yer almıştır. Ancak gelir dağılımı konusundaki etki ise olumsuz bir durum yaratmıştır. Diğer bir deyişle özelleştirme geniş halk kitlelerini hisse sahibi yapıp gelir dağılımına olumlu etki yapamamıştır. Ancak tüm bunlarda düşünülmesi gereken bir konu hükümetlerin özelleştirmeyi yaparlarken bahsedilen konularda da gerekli yapısal reformları yapmamalarıdır.

Geçiş ekonomileri olarak bilinen ve eski sosyalist bloğa bağlı ülkelerde son 15 yıldır yaşanan en önemli gelişme, devletin ağırlıklı rol oynadığı tek merkezli bir ekonomik modelden, serbest piyasa ekonomisi ilkeleriyle çalışan yeni bir ekonomik oluşum içine girilmesi olmuştur. Kuşkusuz bu oluşum daha uzun bir zaman alacak gibi görünmektedir.

AKADEMİK BAKIŞ

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi
ISSN:1694 – 528X Sayı: 9 Mayıs – 2006

İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi – Türk Dünyası Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü Celalabat – KIRGIZİSTAN

Günümüzde gelinen nokta geçiş ekonomilerinin, yeni ekonomik sisteme uyum sürecinde olduklarını göstermektedir. Bu açıdan serbest piyasa ekonomisinin tüm kuralları ile oluşturulması yönündeki çalışmalar yavaş fakat planlı bir organizasyon sonucu devam etmektedir.

Bu çerçevede bazı ülkelerin sisteme çok daha kısa sürede adapte oldukları, bir kısmının ise nispeten daha yavaş davrandıkları görülmektedir. Kuşkusuz bunda ülkelerin içinde bulunduğu yapısal koşullar da etkin bir rol oynamaktadır. Mali saydamlık geçiş ekonomileri açısından oldukça önem taşıyan bir konu olup, mali disiplinin sağlanması açısından da gerekli bir şarttır. Ülkeler bir yandan serbest piyasaya yönelik faaliyetleri sürdürürken öte yandan yeniden yapılanma çalışmaları doğrultusunda reform hareketlerini başlatmışlardır. Bu çalışmalar genelde ekonomik, mali ve sosyal alanda gerçekleştirilmekte ve uluslar arası finansman kuruluşlarının gözetim ve denetiminde yapılmaktadır.

Kırgızistan geçmiş alışkanlıkları nedeniyle ekonomik sistemdeki yerini henüz tam olarak ortaya koymuş durumda değildir, ancak izlemiş olduğu program ve ileriye dönük projeleri kapsamında, devletin ekonominin neresinde olması gerektiğini Türk Cumhuriyetleri ve diğer eski Sovyet Cumhuriyetlerine nazaran en iyi bilen devlet olarak görünmektedir. Nitekim, şimdiye kadar göstermiş olduğu performans bunun en iyi göstergesidir.

Kırgızistan, uygun bir para ve maliye politikası yoluyla sağlıklı sürdürülebilir makroekonomik istikrarın sağlanabileceğini ve bunun yöntemlerinin dünya üzerinde genel kabul görmüş temel uygulamalardan geçtiğini çok geçmeden anlamıştır. Bu durum, başta Avrupa Birliği Kalkınma Bankası(EBRD) olmak üzere birçok uluslararası finans kuruluşunun yapmış olduğu çalışmalarda ve raporlarda da özellikle ifade edilmektedir.

Kırgızistan, bağımsızlığını kazanmasının hemen ardından yani 1991 yılının Ağustos ve Aralık ayları arasında küçük ölçekli işletmelerin özelleştirilmesi sürecini başlatmış ve bu dönem içerisinde tamamlamıştır. 1992 yılı Ocak ayı ve devamında fiyatların da serbestleştirilmesi sağlanmış, 1994 yılı itibariyle faizler serbestleştirilmiş, sonrasında ise ücretler, dış ticaret ve kur rejimi serbestleştirilmiştir. Büyük ölçekli işletmelerin özelleştirilmesi daha geç bir tarih olan 1997 yılında başlamış, ancak sürecin yavaş işlemesi

AKADEMİK BAKIŞ

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi
ISSN:1694 – 528X Sayı: 9 Mayıs – 2006

İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi – Türk Dünyası Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü Celalabat – KIRGIZİSTAN

nedeniyle tamamlanamamıştır. Hatta, 1999-2000 yılları arasında devlet tekellerinin özelleştirilmesi stratejisinin uygulanması bir süre rafa kaldırılmıştır.

Kırgızistan parlamentosu, 2000 yılının Kasım ayında kabul ettiği yasalarla dört stratejik devlet işletmesinin özelleştirilmesini kabul etmiştir. Bunlar: Kırgıztelekom, Kırgızenergo(enerji üretim ve iletim şirketi), Kırgızgaz ve milli havayolu şirkettir.

Bağımsızlığını kazanan eski Sovyet ülkeleri ekonomik reform programlarını genellikle IMF denetiminde gerçekleştirmektedir. Bunda Baltık ülkeleri, Doğu Avrupa ülkeleri nispeten daha başarılı gözükürken Türk Cumhuriyetleri arasında Tacikistan ve Özbekistan gibi ülkeler henüz çok fazla bir gelişme kaydedememiştir. Diğerleri arasında ise, başta Kırgızistan ve Kazakistan olmak üzere IMF kriterlerini mevcut uygulamalar doğrultusunda büyük ölçüde karşılar gözükmektedir.

IMF ve Dünya Bankasının önerdiği programı adım adım takip eden ve uygulayan Kırgızistan, bu çerçevede büyük ölçüde başarılı olmuştur. Devlet mülklerinin hızlı bir şok tedavi reçetesi çerçevesinde özelleştirmeye tabi tutulması da IMF ve Dünya Bankasının önerdiği çözüm yolu olarak ele alınmıştır.

Özelleştirme gelirleri açısından bakıldığında ise, devletin yapılan özelleştirmelerden (ki 2000 yılına kadar kapsama alınan kuruluşların yüzde 75'e yakın bir kısmı özelleştirilmiştir.) elde edilen gelirler bütçenin en fazla dörtte birini sağlayabilmiştir. Ki devletin özelleştirme programlarını uygularken kupon dağıtma yönteminin en çok kullanıldığını göz önüne alırsak, asıl maksadın gelir sağlamak olmadığı da görülebilmektedir. Bu çerçevede anlaşılıyor ki, Kırgızistan tamamen IMF programlarına uymuş ve varlıkları ucuz da olsa bir an evvel elden çıkarma yoluna gitmiştir. Ancak SSCB'nin dağılmasından sonra boş kalan ve çalışmayan kapasiteli bir takım fabrikaları hisselerle ayırarak dağıtmak, yanlış yöntem olarak ifade edilebilir. Bu anlamda fabrika ve üretim noktalarının ilk önce devlet kontrolünde geliştirilmesi ve daha sonra özelleştirilmesi gerektiği söylenebilir.

Bu programlar sadece reformları tamamlama düşüncesi çerçevesinde yapılmıştır ki bunun sonucunu anlamak zor değildir. Ortada açık bir kaynak israfı ve dağılımda yetersizlik oluşmuştur. Ömür boyu istihdam garantisi altında çalışan halk bir anda açıkta kalınca, eline tutuşturulan hisse senetleri ile ne yapılacağını da tam olarak kestirememiştir.

AKADEMİK BAKIŞ

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi
ISSN:1694 – 528X Sayı: 9 Mayıs – 2006

İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi – Türk Dünyası Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü Celalabat – KIRGIZİSTAN

Bu çerçevede söylenebilecekleri ve bir takım alınması gereken dersleri maddeler halinde sıralamak gerekirse;

* Devletin daha yeni bağımsızlığını almışken, doğrudan elindeki varlıklar satılmamalıydı. Özelleştirme ilk etapta düşünülmemeli, bunun yerine fiyatları serbest bırakmak ve devlet kurumlarının piyasa koşullarına göre çalışması esas alınarak ilk önce bu koşullarda etkinlik ve kaynak kullanımında bir disiplin ortaya çıkartılmaya çalışılmıyordu.

* Devletin IMF'in verdiği programları doğrudan uygulama yerine ilk önce kendi üzerine yapılmış bir taslak uygulaması gerekmektedir. Özelleştirme gerekçelerine bağlı kalarak, sıradan tüm varlıkların satışı yerine gerekli olup olmadığı tartışılan veya listede bulunan varlıkların satışı tercih edilmeliydi.

* Denetim sorunu Kırgızistan'da ayrıca bir problemdir. Devlet mülkleri özelleştirilmiş ancak bunların kaynakları kullanım ve verimlilik açısından denetleyecek olan kurumların veya kurumun zayıf olması, ortaya savurganlık ve kaynak israfını çıkarmaktadır. Bu konuda ileride yapılacak olan özelleştirmelerin daha etkin kaynak kullanmalarını sağlamak amacıyla denetim masasının geliştirilmesi ve bu konuda devletin kendini yetiştirmesi gerekmektedir.

* 1991 yılından sonra yapılan özelleştirmeler sonrasında, özelleştirilen kurumlarda yapılan analizler sonucu göstermektedir ki, bu kurumlarda karlılık ve verimlilikte bir artış sağlanamamıştır.

* Enerji, gaz ve milli havayolu şirketleri gibi stratejik önem taşıyan noktaların özelleştirmeye açılması ile beraber getirilen düzenleyici altyapılar yetersiz olduğu görülmektedir. Ancak bu kuruluşlara yapılan sıkı kontroller da cazibeyi azaltacağından dolayı burada bir ikilem oluşmaktadır. Bu ikilemden zararsız bir şekilde ayrılmak için iyi bir orta yol bulunmalıdır.

* Hisselerin 91 yılını izleyen yıllarda halka bedava dağıtılması ilk bakışta mülkiyetin tabana yayılması konusu bakımından iyi bir adım olarak nitelendirilebilir ancak zamanla bu hisseler belirli ellerde toplanmaya başlamıştır. Mali teşviklerin yetersiz ölçüde yapılması, ülkede senetlerin el değiştirmesine neden olmuştur. Hisseleri dağıtırken vergi hususunun göz

AKADEMİK BAKIŞ

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi
ISSN:1694 – 528X Sayı: 9 Mayıs – 2006

İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi – Türk Dünyası Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü Celalabat – KIRGIZİSTAN

ardı edilmesi hazineye dolaylı olarak getirilen bir yükür. Hisselerin tabana yayılması ve adil bir şekilde dağıtılması için iyi bir politika izlenmelidir.

* İstihdam sorununu çözmek için işçi sendikaları ve çalışanlarla görüş alışverişinde bulunulmalı ve bir uzlaşma protokolü imzalanmalıdır. Özelleştirme uzun bir süreç olduğu gibi, uzman elemanların bankacıların, firmaların ve hukukçuların bu konuda iyi eğitilmeleri gereklidir.

KAYNAKÇA

Azilov Jırgalbek, “**Puti Dalneyshego Rasprostranenie Funksualnoy i Finansovoy Desentralizatsii**”(Fonksiyonel ve Mali Merkezileşmeden Uzaklaşmanın Yolları), PPIC, 2002, lgi.osi.hu/publications/2002/

Ashirov Kubanychbek, “**Privatizatsia v Kırgızstane**”(Kırgız Özelleştirmesi), 2000, <http://en.wikipedia.org/wiki>

AKI Press Journal, N 13-14, Bişkek, 1998.

Boubakhri Narjess, Jean- Cosset Claude, “**Privatisation in Developing Countries**”, An Analysis of the Newly Privatised Firms, 1998, Montreal – Canada, www.worldbank.org/html/

Center for Public Opinion Studies and Forecasts, “**Corruption in Kyrgyzstan**”, 2005, www.nobribes.org/documents/kyrgyzstansurvey_2of4.doc

Dairov İsmail, “**Rukovodstvo v Sentralnoy Azii**”(Orta Asya’da Yönetim), 2000, www.unece.org/

Deliktaş Ertuğrul, “**Kırgızistan’da Özelleştirme Süreci: 1991-2000**”, Küreselleşme ve Geçiş Ekonomileri Uluslar arası Sempozyumu, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Yayınları:29, Bişkek, 2002.

Isaev K., Asanbekov K., “**Etničeskie Osobennosti v Kırgızskoy Privatizatsii**”, (Kırgızistan Özelleştirmesinin Etnik Özellikleri), Gazeta Slovo Kırgızstana, 30 Haziran 1994.

Isaev, Asanbekov, “**Molodej – Sotsialnoe Litso Privatizatsii**”, (Gençlik – Özelleştirmenin Sosyal Tabanı), Jurnal Svobondie Gorı, 5 Nisan 1994.

Kwoka John E., “**Privatisation, Deregulation and Competition**”, A Survey of Effects on Economic Performance, Washington, September -1996.

AKADEMİK BAKIŞ

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi
ISSN:1694 – 528X Sayı: 9 Mayıs – 2006

İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi – Türk Dünyası Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü Celalabat – KIRGIZİSTAN

Koichiev Turar, “**The Economy of The Kyrgyz Republic on the Way of Reforms**”,
Menchik, Bişkek, 2001.

Kırgız Devlet Mülkiyet Fonu Verileri, Menchik, No:9, 2002

Kırgız Milli İstatistik Komitesi Verileri, 2004

Joldoshev.N, “**Kırgız Ekonomisi: Gerçekler ve Perspektifler**” (Çev. A.Naimbetova),
Bilimsel Seminer Programı, Bişkek, Nisan 2001.

Osmonalieva, Raya Kerimovna, **Privatizatsia v Kırgızstane: Mneniya i Otsenki Naselenia**
(Kırgızistan’da Özelleştirme: Halkın Düşünce ve İfadesi), Bişkek, 2002

Osmonalieva Raya Kerimovna, “**Privatizatsia v Kırgızstane: Mneniya i Otsenki
Naselenia**”, (Kırgızistan’da Özelleştirme: Halkın Düşünce ve İfadesi),
Bişkek 2002.

Reichl Pavel, “**Gold Mining and Exploration News**”, Kyrgyzstan, 2002, www.nhm.ac.uk

Respublika Kırgızstan; Novıye Perspektivı, Razvitie Kırgızskoy Respubliki do 2010 goda
(Obshaya Strategia)”, Kırgız Cumhuriyeti; Yeni Perspektifler. 2010
yılına kadar Kırgız Cumhuriyeti Kalkınması (Genel Stratejiler). Bişkek
2001.

TC Başbakanlık TİKA, Avrasya Dosyası , sayı 33, mart 1999, www.tika.gov.tr

Vasiliev Davran, “**Reformy Kırgızstan**”(Kırgız Reformları), SFK-Soros Foundation
Kyrgyzstan, 2005, www.massmedia.kg/

Vuysteke Charles, “**Techniques of Privatisation of State-Owned Enterprises**”, World
Bank Document Paper Number: 88, Washington D.C., 1988,
www.worldbank.org

World Bank Document, “**Kyrgyz Republic Private Sector Review in the Transitional
Era**”, Report No: 18121-KG, 1999, www.worldbank.org

World Bank Document, “**Kyrgyz Republic Mining Sector Review**”, Report No:13024-KG,
1994, www.worldbank.org/html/reports/

“Zakonı Kırgızskoy Respubliki”, Kırgız Cumhuriyeti Kanunları, Bişkek-2004.
www.elcat.kg.toktom.klasifikator